

Мина В. В.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІСЦЕ СИЛ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ

Однією із ознак будь-якої держави як такої є наявність власного війська, яке покликане забезпечити національний суверенітет, територіальну цілісність держави та порядок державного управління від небезпек зовнішнього та внутрішнього характеру. А тому визначення правового статусу військових формувань є правовою гарантією їх діяльності та, врешті, захисту.

Вторгнення Російської Федерації на територію України в 2014 році та повномасштабна агресивна війна, розв'язана державою-агресором проти України у 2022 році, зумовили соціальний запит на вирішення питань правового статусу військовослужбовців військових формувань у різних правовідносинах. Це, своєю чергою, диктує запит на доктринальний пошук.

Відповідно до абзацу першого ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ правоохоронні органи - органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3]. Вочевидь, законодавець закріплює відкритий перелік правоохоронних органів, вказуючи на те, що такі здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. При цьому законодавець не вказує, що правоохоронний зміст повноважень є основним у правовому статусі таких органів, а лише вказує на наявність правоохоронних функцій. З цим, зокрема, пов'язана чи не одвічна проблема визначення змісту обсягу поняття правоохоронних органів.

Однак, навіть поверхневий аналіз змісту понять «правоохоронний» дає розуміння того, що це публічні органи, що охороняють існуючий правопорядок. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови вказує, що правоохоронний – стосується правоохорони законності, пов'язаний з нею [1]. Тобто в загальному лексичному розумінні термін «правоохоронний» охоплює діяльність по забезпеченню законності, правопорядку, тобто запобігання та протидію будь-яким проявам девіантної поведінки.

А тому цілком логічно визнавати правоохоронними органами військові формування, які беруть участь у захисті держави від збройної агресії. Адже агресивна війна визнається злочином проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку не лише національним законодавством (ст. 437 Кримінального кодексу України [2]), але й злочином агресії міжнародним правом (ст. 8-bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду [7]). А тому військові формування фактично беруть участь у протидії, припиненні цього злочину, який викликає занепокоєння всього міжнародного співтовариства.

Відносно новим формуванням є сили територіальної оборони. Створення таких було соціально виправданим кроком в умовах воєнних загроз з боку держави-агресора. Так, Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX у п. 16 ст. 1 визначає, що територіальна оборона - система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також **для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій** [6] (виділено автором).

А в ч. 3 ст. 3 цього Закону зазначено, що завданнями територіальної оборони є зокрема: своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості; участь у посиленні охорони та захисті державного кордону; участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій; участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління; участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах тощо [6].

Такі законодавчі приписи не залишають сумніву, що сили територіальної оборони, зважаючи на їх правоохоронні функції, слід відносити до системи правоохоронних органів.

Однак, потрібно зробити важливе застереження. Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX територіальна оборона складається з військової, цивільної та військово-цивільної складових. При цьому військова складова територіальної оборони включає органи військового управління, військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, інші сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони (ч. 2 цієї статті), а військово-цивільна складова територіальної оборони включає, зокрема, добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони (ч. 4 цієї статті) [6].

Тобто військова складова територіальної оборони - Сили територіальної оборони Збройних Сил України – є окремим родом сил (абзац 5 ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1992 року № 1934-XII [5]). А

тому, без сумніву належать до військових формувань, а відтак, виконують правоохоронні функції.

Статус же військово-цивільної складової територіальної оборони (добровольчих формувань територіальних громад) не такий однозначний. Так, абзац 4 ч. 2 ст. 8 Закону України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX вказує, що діяльність добровольчих формувань територіальних громад здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом [6].

Абзац 6 ч. 2 цієї ж статті визначає, що на час дії воєнного стану за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України добровольчі формування територіальних громад повністю або частково можуть залучатися до виконання завдань територіальної оборони поза межами визначеної зони територіальної оборони, а також направлятися до районів ведення воєнних (бойових) дій [6].

Своєю чергою, абзац 2 ч. 3 ст. 9 цього ж Закону України вказує, що на громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України [6].

Окрім цього, ч. 2 ст. 24 цього ж Закону України прямо вказує, що на членів добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». На членів добровольчих формувань територіальних громад, які беруть участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, поширюються гарантії соціального захисту, передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [6].

Такі приписи дають наче б то достатні нормативні підстави вважати, що особи, які входять до складу добровольчих формувань територіальних громад, також є військовослужбовцями.

Однак, з іншого боку, Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1992 року № 1934-XII) не визначає добровольчі формування територіальних громад окремим родом військ, взагалі не містить згадку про такі.

Більше того, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад» від 29 грудня 2021 року № 1449 у п. 6 закріплює припис про те, що членство у добровольчому формуванні не звільняє, зокрема, від обов'язку проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [4].

Очевидні законодавчі колізії. З одного боку, на членів добровольчих формувань територіальних громад поширюються правові гарантії

військовослужбовців. Проте фактично добровольчі формування територіальних громад не є окремою структурною складовою у складі Збройних Сил України, хоча і можуть залучатися до виконання завдань оборони.

З огляду на такий стан правового регулювання статусу добровольчих формувань територіальних громад, видається, їх не можна у вузькому розумінні вважати військовими формуваннями. Проте такі добровольчі формування мають правоохоронні функції, а тому є підстави вважати їх елементом правоохоронної системи.

Звичайно, такі наукові висновки лише засвідчують необхідність законодавчого реагування, внесення змін до правового статусу добровольчих формувань територіальних громад, визначення їх місця у структурі Збройних сил України, а відтак правоохоронній системі держави.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. Словopedia. URL: <http://slovopedia.org.ua/93/53407/960026.html> (дата звернення: 16.01.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n738> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
4. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-p?find=1&text=призов#w1_1 (дата звернення: 16.01.2025).
5. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1992 року № 1934-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
6. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n6> (дата звернення: 16.01.2025).
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?find=1&text=arpec#w1_3 (дата звернення: 16.01.2025).